

## KONTROLA ZBROJEŃ I ROZBROJENIE W 2015 ROKU POD ZNAKIEM REŻIMU NPT

W tym wydaniu *Rocznika Strategicznego* przedstawiam funkcjonowanie trzech reżimów dotyczących zbrojeń jądrowych („nowego” START, INF, NPT). W pierwszym rządzie poruszam najważniejsze problemy związane z wykonywaniem „nowego” START oraz przedsięwzięcia dotyczące INF, którego przetrwanie kolejny rok okazało się niepewne. Spośród reżimów wielostronnych stosunkowo dużą dynamikę rozwojową przejawiał NPT, „obchodzący” w 2015 r. czterdziestą piątą rocznicę funkcjonowania. Przedstawiam najważniejsze tematy dyskusji prowadzonych w trakcie dziewiętej Konferencji Przeglądowej, w tym należące do najbardziej kontrowersyjnych – problem realizacji idei bliskowschodniej strefy wolnej od broni masowego rażenia i tzw. inicjatywę humanitarną dotyczącą rozbrojenia jądrowego oraz przyczyny niepowodzenia konferencji, która nie przyjęła dokumentu końcowego. Podejmuję również problem irańskiego programu nuklearnego w kontekście rokowań P5+1 z Iranem zakończonych sukcesem – podpisaniem „całościowego” porozumienia w tej sprawie, które przez co najmniej 15 lat ma gwarantować, że Iran będzie wykorzystywał potencjał nuklearny wyłącznie w celach pokojowych.

### „NOWY” START NADAL REALIZOWANY, ALE KOLEJNY ROK NIEPEWNOŚCI CO DO TRWAŁOŚCI REŻIMU INF

5 lutego 2015 r. rozpoczął się piąty rok (z dziesięcioletniego okresu) obowiązywania (do 5 lutego 2021 r.) amerykańsko-rosyjskiego układu w sprawie środków dalszej redukcji i ograniczeń strategicznych zbrojeń ofensywnych, zwanego „nowym START” (New START – *Strategic Arms Reduction Treaty*), podpisanego 8 kwietnia 2010 r. w Pradze przez prezydentów Baracka Obamę i Dmitrija Miedwiediewa, który wszedł w życie 5 lutego 2011 r.<sup>1</sup> Natomiast do zakończenia siedmioletniego procesu redukcji zbrojeń objętych układem (do 5 lutego 2018 r.) pozostawały trzy lata. Podobnie jak w poprzednich latach, pomimo trwającego ostrego kryzysu w stosunkach amerykańsko-rosyjskich, jaki nastąpił głównie w wyniku aneksji przez Rosję Krymu i ingerencji wojskowej we wschodniej Ukrainie, zobowiązania stron wykonywane były zgodnie z postanowieniami.

<sup>1</sup> Szerzej na temat postanowień układu zob. M. Tabor, „Porozumienia w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia”, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 156–157; A.F. Woolf, *The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions*, Congressional Research Service R41219, 3 listopada 2015 r., <https://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R41219.pdf>.

W 2015 r. odbyły się w Genewie, przewidziane układem, dwie kolejne sesje Dwustronnej Komisji Konsultacyjnej (*Bilateral Consultative Commission – BCC*), pierwsza (dziewiąta z kolei) – w dniach 10–20 lutego, druga (dziesiąta z kolei) w dniach 7–20 października<sup>2</sup>. Ich efekty, podobnie jak w poprzednich latach, prezentowane były opinii publicznej w formie bardzo lakonicznych komunikatów. Informowano w nich, że spotkania poświęcone były praktycznym kwestiom związanym z realizacją układu, w tym wymianie danych telemetrycznych. W odniesieniu do tej ostatniej kwestii w trakcie dziesiątej sesji podpisana została umowa o zmianie czasu trwania takiej wymiany odnoszącej się do systemów ICBMs i SLBMs (lądowych i morskich systemów strategicznych).

„Nowy” START przewiduje coroczne przeprowadzanie, przez każdą ze stron układu, do osiemnastu inspekcji, w tym do dziesięciu tzw. pierwszego typu (*type one*) – w miejscach lokalizacji znajdujących się w stadium operacyjnym (tzw. aktywnych) i nieoperacyjnym (tzw. nieaktywnych) systemów strategicznych objętych układem, oraz do ośmiu inspekcji tzw. drugiego typu (*type two*), kierowanych jedynie do miejsc składowania nieoperacyjnych systemów strategicznych. W okresie od 5 lutego 2015 r. do 5 lutego 2016 r. USA i Rosja w całości wykorzystały przysługujące im limity dotyczące obu typów inspekcji. Od początku obowiązywania układu do 5 lutego 2016 r. wykonały w sumie po 90 inspekcji (razem 180)<sup>3</sup>.

Do podstawowych warunków prawidłowego wykonywania zobowiązań traktatowych należy wzajemna wymiana różnego rodzaju informacji przewidzianych układem. Dotyczą one np. przemieszczania uzbrojenia strategicznego czy przeprowadzania dozwolonych układem testów tego uzbrojenia. Dokonywana jest ona przede wszystkim za pośrednictwem Centrów Zmniejszania Ryzyka Nuklearnego (*Nuclear Risk Reduction Centers*) USA i Rosji oraz kanałami dyplomatycznymi. W 2015 r. dokonanych zostało około 2300 wzajemnych notyfikacji. Łączna ich liczba w dotychczasowym okresie obowiązywania „nowego” START wyniosła prawie 10 200<sup>4</sup>. Rzetelne wykonywanie powyższych obowiązków przyczyniało się do zachowania przejrzystości i przewidywalności działań dwóch największych w świecie dysponentów broni jądrowej.

W 2015 r. USA i Rosja poinformowały się wzajemnie o posiadaniu następujących ośrodków „obsługujących” ofensywną broń strategiczną<sup>5</sup>: USA: 3 bazy ICBMs, 3 bazy lotnictwa strategicznego, 2 bazy SLBMs, 1 ośrodek przeprowadzania testów, 3 ośrodki składowania broni, 1 ośrodek przeprowadzania konwersji i likwidacji, 1 ośrodek remontowy; Rosja: 11 baz ICBMs, 3 bazy lotnictwa strategicznego, 4 ośrodki przeprowadzania testów, 6 ośrodków składowania broni, 4 ośrodki przeprowadzania konwersji i likwidacji, 2 ośrodki remontowe, 3 ośrodki przeprowadza-

<sup>2</sup> *Tenth Session of the Bilateral Consultative Commission Under the New START Treaty*, Press Release Geneva, Tuesday, 20 października 2015 r., <https://geneva.usmission.gov/2015/10/20/press-release-tenth-session-of-the-bilateral-consultative-commission-under-the-new-start-treaty/>.

<sup>3</sup> New START Treaty Inspection Activities, <http://www.state.gov/t/avc/newstart/index.htm>.

<sup>4</sup> <http://www.state.gov/t/avc/newstart/index.htm>.

<sup>5</sup> *Briefing on Implementation Activities Under the Treaty Between the Russian Federation and the United States of America on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms*, U.S. Department of State, 6 maja 2015 r., <http://www.state.gov/t/isn/npt/statements/242736.hwwwtm>.

nia ćwiczeń. Z powyższych danych wynika, że system ośrodków rosyjskich pod względem liczebnym był bardziej rozbudowany niż amerykański.

Przejrzystości i przewidywalności działań USA i Rosji w procesie realizacji postanowień „nowego” START służy także obowiązek przekazywania drugiej stronie, co pół roku, aktualnych danych ilościowych i jakościowych dotyczących systemów uzbrojenia strategicznego objętych układem. W 2015 r. USA i Rosja informowały się wzajemnie o stanie potencjałów strategicznych na dzień 1 marca<sup>6</sup> i 1 września tegoż roku<sup>7</sup>. W sumie w dotychczasowym okresie realizacji układu dokonano po 10 takich notyfikacji.

W ciągu roku – od 1 września 2014 r. do 1 września 2015 r. – USA zmniejszyły o 32 liczbę tzw. aktywnych (znajdujących się w stadium operacyjnym) środków przenoszenia głowic strategicznych (trzy elementy tzw. triady strategicznej: ICBMs, SLBMs, bombowce strategiczne), z 794 do 762, natomiast Rosja zmniejszyła ich liczbę o 2 sztuki – z 528 do 526.

W przypadku „aktywnych” i „nieaktywnych” (niebędących w stadium operacyjnym) środków przenoszenia razem wziętych USA zmniejszyły ich liczbę o 14 sztuk, z 912 do 898, natomiast Rosja zredukowała ów arsenał o 34 sztuki, z 911 do 877. Z kolei liczba głowic rozmieszczonych na „aktywnych” środkach ich przenoszenia przez USA została zmniejszona; USA „pozbyły” się 104 głowic – z 1642 do 1538, natomiast Rosja zwiększyła (!!!) stan posiadania o 5 – z 1643 do 1648.

Najbardziej rzucającym się w oczy aspektem tego procesu trwającego między wrześniem 2014 i 2015 r. jest fakt, że we wszystkich trzech kategoriach zbrojeń strategicznych objętych układem USA zmniejszyły swoje stany posiadania. Z kolei Rosja dokonała redukcji w dwóch kategoriach: „aktywnych” ICBMs i SLBMs oraz „aktywnych” i „nieaktywnych” razem wziętych, natomiast zwiększyła liczbę głowic. W ciągu ponad 4,5 roku, od czasu wejścia w życie „nowego” START, do 1 września 2015 r., USA zmniejszyły liczbę „aktywnych” środków przenoszenia wchodzących w skład tzw. triady strategicznej o 120 sztuk, z 882 do 762, natomiast Rosja zwiększyła ją o 5 sztuk, z 521 do 526. Z kolei biorąc pod uwagę dane dotyczące „aktywnych” i „nieaktywnych” środków przenoszenia razem wziętych, odnotowujemy ich zmniejszenie po stronie USA o 226 sztuk, z 1124 do 898, natomiast niewielkie zwiększenie (!!!) po stronie Rosji – o 12 sztuk, z 865 do 877. W odniesieniu do głowic rozmieszczonych na „aktywnych” środkach ich przenoszenia – USA zredukowały ich liczbę o 262 sztuki, z 1800 do 1538, natomiast Rosja ją zwiększyła (!!!) o 111 sztuk, z 1537 do 1648.

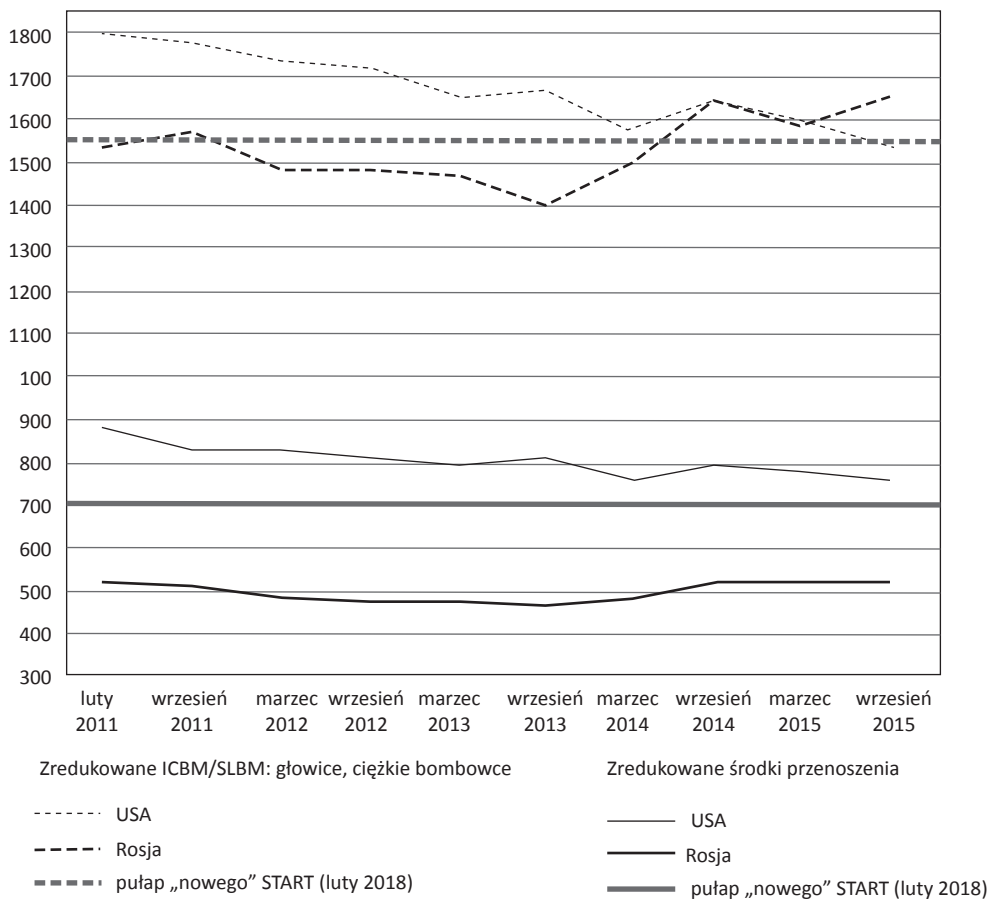
Przytoczone wyżej dane wskazują, że po trwającej ponad 4,5 roku realizacji „nowego” START na dzień 1 września 2015 r. USA przekraczały wyznaczone przez układ pułapy w dwóch kategoriach: „aktywnych” środków przenoszenia głowic jądrowych – o 62 sztuki (limit – 700 sztuk) oraz „aktywnych” i „nieaktywnych” środków przenoszenia razem wziętych – 98 sztuk (limit – 800 sztuk). Pułapy w tych ka-

<sup>6</sup> *New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms*, Fact Sheet, Washington, DC, 1 lipca 2015 r., <http://www.state.gov/t/avc/rls/240062.htm>.

<sup>7</sup> *New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms*, Fact Sheet, Washington, DC, 1 października 2015 r., [www.state.gov/t/avc/rls/247674.htm](http://www.state.gov/t/avc/rls/247674.htm).

tegoriach były przekraczane przez USA w całym dotychczasowym okresie realizacji układu, z tym że zakres przekroczeń jest (średnio biorąc) coraz mniejszy. Według danych na 1 września 2015 r. USA posiadały o 12 głowic jądrowych mniej, niż zezwala na to układ (limit – 1550 sztuk). „Zejsście” poniżej dozwolonego limitu nastąpiło po raz pierwszy w okresie dotychczasowej realizacji „nowego” START. Warto w tym miejscu dodać, że na początku procesu redukcji USA posiadały o 250 sztuk głowic więcej niż przyjęty w układzie poziom.

Z kolei Rosja według danych na 1 września 2015 r. przekraczała przyjęty limit odnoszący się do „aktywnych” i „nieaktywnych” środków przenoszenia razem wzię-



## Wykres 1

### Liczba głowic i środków przenoszenia zredukowanych przez obie strony „nowego” START na podstawie przekazywanych przez nie danych

Źródło: na podstawie G. Thielmann, *Latest New START Data Shows Nuclear Posture – and Nuclear Posturing*, Arms Control Association, 13 października 2015 r., <https://www.armscontrol.org/blog/ArmsControlNow/2015-10-13/Latest-New-START-Data-Shows-Nuclear-Posture-and-Nuclear-Posturing>.

tych o 77 sztuk. Było to przekroczenie nieco większe niż na starcie procesu redukcji (w lutym 2011 r. – o 65 sztuk). Przez cały okres procesu redukcji Rosja miała mniej „aktywnych” środków przenoszenia w stosunku do dozwolonego pułapu, z tym że niższy od tego pułapu poziom był bardzo stabilny. W lutym 2011 r. do pułapu „brakowało” Rosji 82 sztuk głowic, a we wrześniu 2015 r. – 62, a więc o 20 mniej niż 4,5 roku wcześniej. Mniej jednoznaczna jest tendencja odnosząca się do liczby głowic rozmieszczonych na „aktywnych” środkach ich przenoszenia. W dniu rozpoczęcia procesu realizacji „nowego” START (5 lutego 2011 r.) Rosja posiadała o 13 głowic mniej, niż zezwalają uzgodnienia w tym zakresie. Po pół roku (wrzesień 2011 r.) limit został przekroczony o kilka sztuk, lecz w kolejnych latach, aż do marca 2014 r., liczba rosyjskich głowic była poniżej tego limitu (o 93 sztuki). Po tym okresie limit został przekroczony ponownie – we wrześniu 2015 r. – o 98 sztuk.

Reasumując, we wrześniu 2015 r. Rosja miała przewagę nad USA pod względem liczby „aktywnych” głowic jądrowych (o 110 sztuk). Z kolei USA przewyższały Rosję liczbą „aktywnych” środków przenoszenia (o 236 sztuk) oraz „aktywnych” i „nieaktywnych” środków razem wziętych (o 21 sztuk).

Z dotychczasowych rezultatów i tendencji nie należy wyciągać zbyt daleko idących wniosków. To, że na obecnym etapie Rosja przewyższa USA pod względem liczby głowic jądrowych, nie musi niepokoić. Do zakończenia procesu redukcji pozostały ponad dwa lata. Wówczas poznamy ostateczną wartość „nowego” START. Liczy się bowiem całokształt, a nie efekty cząstkowe. W tym kontekście należy pamiętać o następujących regułach: po pierwsze, „nowy” START dopuszcza swobodę w komponowaniu składu triady strategicznej, po drugie, co w tym przypadku jest ważniejsze – układ nie przewiduje jakichkolwiek „etapów” pośrednich w siedmioletnim okresie redukcyjnym. Istotne jest to, żeby do końca procesu redukcji i obowiązywania układu USA i Rosja nie przekroczyły wyznaczonych pułapów: 700 sztuk „aktywnych” środków przenoszenia, 800 „aktywnych” i „nieaktywnych” środków przenoszenia razem wziętych oraz 1550 głowic na „aktywnych” środkach przenoszenia. Jeśli któryś z sygnatariuszy będzie posiadał mniejsze od wyznaczonych pułapów zasoby w jakiegokolwiek kategorii uzbrojenia objętego układem, to nie będzie to oczywiście oznaczało złamania tego układu. Jak widać, do wydawania ostatecznych konkluzji droga jeszcze daleka.

W dotychczasowym okresie realizacji „nowego” START wciąż zachodziły zmiany w wielkościach poszczególnych części składowych amerykańskiej i rosyjskiej triady strategicznej. Ilustrują je przekazywane co pół roku oficjalne dane. Zmiany te są efektem dokonywanej nieustannie przez oba państwa modernizacji różnych systemów uzbrojenia strategicznego, która jest przez układ dozwolona i wzajemnie „monitorowana”<sup>8</sup>.

<sup>8</sup> G. Thielmann, *Latest New START Data...*, op. cit.; H.M. Kristensen, „Russian nuclear forces, 2015”, *Bulletin of the Atomic Scientists* z 1 maja 2015 r., [thebulletin.org/2015/may/russian-nuclear-forces-20158299](http://thebulletin.org/2015/may/russian-nuclear-forces-20158299); idem, „US nuclear forces, 2015”, *Bulletin of the Atomic Scientists* z 1 marca 2015 r., <http://thebulletin.org/2015/march/us-nuclear-forces-20158075>; A.M. Woolf, *U.S. Strategic Nuclear Forces: Background, Developments, and Issues*, Congressional Research Service RL33640, 3 listopada 2015 r., <https://www.fas.org/gsp/crs/nuke/RL33640.pdf>.

W 2015 r., pomimo nadal napiętych stosunków między USA i Rosją, reżim START trwał i nie było zakłóceń w jego realizacji. Dostrzegały to i pozytywnie oceniały obie strony. Co więcej, w czasach złych stosunków jego wartość jako instrumentu budowania bezpieczeństwa nawet wzrosła. Formułowane w 2014 r. z dużym rozgłosem postulaty<sup>9</sup> (przynajmy, że nie było ich zbyt wiele), aby USA ukarały Rosję za aneksję Krymu i jej zaangażowanie militarne w Donbasie przez zawieszenie realizacji START, przycichły i zostały wyraźnie zmarginalizowane. Podobnie stało się po rosyjskiej stronie. Gniewne ostrzeżenia co do możliwości zawieszenia przez Rosję układu, formułowane szczególnie przez kręgi wojskowe w 2014 r. jako reakcja na amerykańskie potępienie aneksji Krymu i nałożenie dotkliwych sankcji, w 2015 r. były już słabiej słyszalne. To dobra oznaka dla „nowego” START. Oby ta tendencja się utrzymała.

W 2015 r. nie pojawiła się ze strony sygnatariuszy układu żadna istotna inicjatywa dotycząca kolejnych przedsięwzięć w dziedzinie ograniczania ich zbrojeń strategicznych, na okres „po nowym START”. Impas to najlepsze określenie tego stanu rzeczy. Stany Zjednoczone podtrzymywały nadal jako aktualną ofertę negocjacyjną, złożoną Rosji przez prezydenta Baracka Obamę w przemówieniu wygłoszonym 19 czerwca 2013 r. w Berlinie, w którym zaproponował „wynegocjowanie” z Rosją redukcji o jedną trzecią w stosunku do pułapów aktualnie obowiązującego układu potencjału głowic strategicznych (do poziomu 1000–1100 sztuk)<sup>10</sup>. Już wtedy propozycję tę przyjęto co najmniej chłodno, ale formalnie nie została odrzucona. Drastyczne pogorszenie stosunków amerykańsko-rosyjskich w 2014 r. (szczególnie po aneksji przez Rosję Krymu) spowodowało, że w ubiegłym roku nie był to temat ważny, chociaż nadal aktualny<sup>11</sup>. Był wręcz marginalny. Stanowisko Rosji wobec berlińskiej oferty Obamy uległo jeszcze większemu usztywnieniu. W 2015 r. dystans do niej był wręcz większy niż dwa lata wcześniej. Początkowo Rosja nie wykazywała zainteresowania kolejnymi negocjacjami z USA, argumentując, że oczekuje na ich prowadzenie na szerszym forum – wraz ze wszystkimi państwami sygnatariuszami NPT, dysponującymi arsenałami jądrowymi. Z biegiem czasu lista rosyjskich zastrzeżeń się powiększyła. Oficjalni przedstawiciele Rosji wskazują, jak to np. dosadnie uczynił szef rosyjskiej delegacji na Konferencję Przeglądową NPT w kwietniu 2015 r.<sup>12</sup>, że polityka USA uniemożliwia dalsze redukcje, albowiem

<sup>9</sup> Szerzej: M. Tabor, „Reżimy kontroli zbrojeń jądrowych i chemicznych – trzeszczy w szwach, ale nie jest jeszcze źle”, *Rocznik Strategiczny* 2014/15, s. 96–98.

<sup>10</sup> Szerzej: A.F. Woolf, op. cit., s. 33–35. Oferta prezydenta USA nie obejmowała swoim zakresem „nieaktywnych” głowic jądrowych i niestrategicznej broni jądrowej.

<sup>11</sup> Występując w debacie generalnej Konferencji Przeglądowej NPT 27 kwietnia 2015 r. w Nowym Jorku, sekretarz stanu USA John Kerry w odniesieniu do tej kwestii powiedział: „ta oferta pozostaje na stole”. *Remarks at the 2015 Nuclear Nonproliferation Treaty Review Conference John Kerry Secretary of State*, United Nations New York, 27 kwietnia 2015 r., [http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2015/statements/27April\\_US.pdf](http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2015/statements/27April_US.pdf).

<sup>12</sup> *Statement by Mikhail I. Uliyanov Acting Head of the Delegation of the Russian Federation at the 2015 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (General debate)*, 27 kwietnia 2015 r., [www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2015/statements/27April\\_Russia.pdf](http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2015/statements/27April_Russia.pdf).



jest nieprzejednana (bezkompromisowa), co ze względu na jednostronne amerykańskie przedsięwzięcia w konsekwencji w praktyce podważa stabilność strategiczną w świecie. Zaliczono do nich: budowę globalnego systemu obrony raketowej, stopniowe urzeczywistnianie koncepcji tzw. *prompt global strike*<sup>13</sup>, utrudnianie postępu w negocjacjach dotyczących układu zakazującego rozmieszczania broni w przestrzeni kosmicznej oraz brak ratyfikacji układu CTBT. Mnożenie przeszkód to dowód, że droga do ewentualnych negocjacji układu zastępującego „nowy” START jest daleka. Jednak czas jeszcze nie nagli – obowiązujący do 2021 r. układ, zgodnie z zawartymi w nim postanowieniami, może być za zgodą obu sygnatariuszy przedłużony o pięć lat (do 2026 r.).

O ile reżim „nowego” START w 2015 r. funkcjonował zgodnie z planem i oczekiwaniami sygnatariuszy, o tyle reżim INF<sup>14</sup> nadal był podmywany. Co więcej, niepewność co do jego trwałości była w 2015 r. większa niż rok wcześniej. Proponowane i podejmowane działania w sferze polityczno-dyplomatycznej mające w 2014 r. przewagę nad przedsięwzięciami ze sfery wojskowej<sup>15</sup> w 2015 r. stopniowo ustępowały miejsca tym drugim.

Pod koniec lipca 2014 r. USA po raz pierwszy oficjalnie oskarżyły Rosję o działania naruszające reżim INF, chociaż wcześniej kanałami dyplomatycznymi przekazywały takie sugestie. 29 lipca 2014 r. Departament Stanu opublikował coroczny raport zawierający oceny strony amerykańskiej dotyczące wykonywania przez sygnatariuszy obowiązujących układów w zakresie kontroli zbrojeń, nieprolifracji i rozbrojenia. W dokumencie tym stwierdzono, że „Stany Zjednoczone ustaliły (*determined*), iż Federacja Rosyjska narusza zobowiązania (*is in violation of its obligations*) wynikające z układu INF zakazującego posiadania, produkcji i przeprowadzania testów lądowych rakiet Cruise o zasięgu między 500–5500 km, a także posiadania i produkcji środków przenoszenia takich rakiet”<sup>16</sup>. Ta jednoznacznie brzmiąca ocena nie została jednak poparta żadnymi konkretnymi. Z jej treści wynikało raczej, że dotyczyła ona rakiet Cruise, ale nie balistycznych. Nie wskazano np., o jaki „zakazany” typ rosyjskich Cruise chodzi, w jaki sposób dokonano tego naruszenia i od kiedy oraz

<sup>13</sup> A.F. Woolf, *Conventional Prompt Global Strike and Long-Range Ballistic Missiles: Background and Issues*, Congressional Research Service R41464, 2 października 2015 r., <https://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R41464.pdf>.

<sup>14</sup> *Intermediate-Range Nuclear Force Treaty* – układ o całkowitej likwidacji rakiet balistycznych i rakiet Cruise (ale nie głowic jądrowych przeznaczonych do tych rakiet) pośredniego (średniego – 1000–5500 km i krótszego – 500–1000 km) zasięgu (od 500 do 5500 km) stacjonujących na lądzie. Został podpisany 8 grudnia 1987 r. w Waszyngtonie przez prezydentów USA i ZSRR Ronaldą Reagana i Michaiła Gorbaczowa. Po jego wejściu w życie 1 czerwca 1988 r. w ciągu osiemnastu miesięcy zlikwidowane zostały rakiety krótszego zasięgu, a w ciągu trzech lat – średniego zasięgu. W sumie do 1 czerwca 1991 r. eliminacji uległo ponad 2600 sztuk tej broni, w tym ZSRR zlikwidował około 1800, a USA 846 sztuk. Proces inspekcji realizowany był przez trzynaście lat – do końca maja 2001 r. A.F. Woolf, *Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF Treaty): Background and Issues for Congress*, Congressional Research Service R43832, Background and Issues for Congress 13 października 2015 r., <https://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R43832.pdf>.

<sup>15</sup> Szerzej: M. Tabor, „Reżimy...”, op. cit., s. 98–102.

<sup>16</sup> *Adherence to and Compliance with Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments, Prepared by the U.S. Department of State*, lipiec 2014, s. 8, <http://www.state.gov/documents/organization/230108.pdf>.

z jakim nasileniem miało to nastąpić. Strona rosyjska zanegowała tę ocenę, wysuwając jednocześnie własne oskarżenia pod adresem USA. W tych sprawach nie było zatem jasności. Próby odpowiedzi na pytanie, o jakie systemy uzbrojenia konkretnie chodzi, podejmowano w pracach think thanków oraz w analizach prasowych. Opierały się one jednak nie na twardych dowodach, lecz na przeciekach z kręgów politycznych i wojskowych USA i Rosji. We wrześniu 2014 r. oba kraje odbyły w tej sprawie specjalne konsultacje. Nie posunęły one sprawy do przodu, a ich uczestnicy pozostali przy swoich stanowiskach – amerykańskie oskarżenia negowała strona rosyjska. Konsultacji w tej formule już więcej nie podjęto – również w 2015 r. Do wyjaśnienia wzajemnych oskarżeń nie został też wykorzystany Specjalny Komitet ds. Weryfikacji (*Special Verification Committee*) ustanowiony przez INF, chociaż takie postulaty były pod adresem obu państw kierowane<sup>17</sup>. Pod koniec 2014 r. było już jasne, że USA przygotowują szeroki wachlarz działań stanowiących „odpowieź” na łamanie przez Rosję INF. USA, według oświadczenia Rose E. Gottemoeller złożonego 10 grudnia 2014 r. w Izbie Reprezentantów, „rozważają podjęcie szeregu dyplomatycznych, ekonomicznych i wojskowych kroków zmierzających do ochrony swych interesów i naszych sojuszników oraz skłonienia Rosji do podtrzymywania jej zobowiązań wynikających z porozumień o kontroli zbrojeń”<sup>18</sup>. Wcześniej, we wrześniu 2014 r., ten sposób postępowania uzyskał aprobatę ze strony sojuszników na szczycie NATO w Newport (Walia)<sup>19</sup>.

W czerwcu 2015 r. amerykański Departament Stanu po raz drugi<sup>20</sup> oskarżył Rosję o dalsze łamanie zobowiązań wynikających z INF, powtarzając, z niewielkimi tylko uzupełnieniami, argumenty dokumentu z minionego roku. Tak samo jak poprzednio strona amerykańska dla poparcia swojej oceny powołała się na konkretne postanowienia układu INF, które – jej zdaniem – są łamane przez Rosję (art. I, art. IV ust. 1, art. VII ust. 1, 2, 4, 7, 8, 11)<sup>21</sup>. Tym razem również nie wymieniono posiadanych przez Rosję, a zakazanych układem systemów uzbrojenia oraz nie wskazano rodzaju działań naruszających INF oraz ich częstotliwości. Wywołało to kolejną falę spekulacji<sup>22</sup>. Formułowane przypuszczenia nie były w gruncie rzeczy ani negowane,

<sup>17</sup> Zob. np.: G. Thielmann, *Nuclear Cruise Missiles: Asset or Liability?*, Arms Control Association, 5 marca 2015 r., <https://www.armscontrol.org/Threat-Assessment-Brief/Nuclear-Cruise-Missiles-Asset-or-Liability>.

<sup>18</sup> R.E. Gottemoeller Under Secretary of Arms Control and International Security Testimony Joint Hearing House Foreign Affairs Committee, Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation, and Trade House Armed Services Committee, Subcommittee on Strategic Forces Rayburn House Office Building, 10 grudnia 2014 r., <http://docs.house.gov/meetings/FA/FA18/20141210/102793/HHRG-113-FA18-Wstate-GottemoellerR-20141210.pdf>. Do podstawowych środków wojskowych zaliczono: 1) systemy obrony przed lądowymi raketami Cruise pośredniego zasięgu; 2) zdolności likwidacji takich rakiet jeszcze przed ich wystrzeleniem; 3) zdolności odwetowego uderzenia na cele w Rosji.

<sup>19</sup> „Deklaracja końcowa szczytu NATO w Walii, 5 września 2014 r.”, *Bezpieczeństwo Narodowe* 2014, nr 3, punkt 53, s. 212.

<sup>20</sup> *2015 Report on Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments*, 5 czerwca 2015 r., US Department of State, [htm www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2015/243224](http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2015/243224).

<sup>21</sup> Tekst traktatu: <http://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm>.

<sup>22</sup> Zagadnienie to obszernie analizuje: A.F. Woolf, *Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty...*, op. cit. Zob. też: P. Podwig, „Sorting fact from fiction on Russian missile claims”,



ani też potwierdzone przez kręgi oficjalne<sup>23</sup>. Zarzuty zawarte w amerykańskim raporcie po raz kolejny zostały odrzucone przez Rosję i określone w oficjalnym oświadczeniu MSZ jako „całkowicie fałszywe”<sup>24</sup>. Ze swej strony Rosja po raz kolejny zarzuciła USA, że „bardzo dowolnie interpretują postanowienia układu, w przypadku kiedy dotyczy to systemów broni, które same tworzą”<sup>25</sup>.

O amerykańskich przygotowaniach do wdrożenia opcji wojskowej jako odpowiedzi na rosyjskie naruszenie układu INF<sup>26</sup> świadczy dobitnie fakt, że materialne podstawy do jej realizacji tworzył amerykański Kongres, który w promowaniu tej opcji był o wiele bardziej radykalny i zdeterminowany niż administracja prezydenta Obamy<sup>27</sup>. Po kilkumiesięcznych dyskusjach i wielu przesłuchaniach w obu izbach oraz konsultacjach z Białym Domem pod koniec października 2015 r. osiągnięto porozumienie w sprawie wyasygnowania w budżecie Pentagonu na rok finansowy 2015/2016 odpowiednich kwot przeznaczonych na finansowanie wojskowej „odpowiedzi” na rosyjskie naruszenie INF<sup>28</sup>. Grudniowe przesłuchania w Kongresie potwierdziły, że opcja wojskowa jako reakcja na postępowanie Rosji uległa wzmocnieniu<sup>29</sup>. Działania te znajdowały zrozumienie, a niekiedy nawet wyraźne poparcie ze strony sojuszników w NATO<sup>30</sup>, np. w czerwcu 2015 r. brytyjski minister spraw

---

*Bulletin of the Atomic Scientists* z 22 czerwca 2015 r., <http://thebulletin.org/sorting-fact-fiction-russian-missile-claims8414>; S. Pifer, *Calling Foul: The U.S. Response to Russia's Violation of a Nuclear Arms Treaty*, Brookings, 9 czerwca 2015 r., <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/06/09-russia-violates-nuclear-treaty-pifer>; M. Dodge, *Russian Intermediate-Range Nuclear Forces: What They Mean for the United States*, The Heritage Foundation, 30 lipca 2015 r., <http://www.heritage.org/research/reports/2015/07/russian-intermediate-range-nuclear-forces-what-they-mean-for-the-united-states>.

<sup>23</sup> Jednak 23 czerwca 2015 r. amerykańska podsekretarz stanu ds. kontroli zbrojeń i bezpieczeństwa międzynarodowego Rose Gottemoeller w wywiadzie dla rosyjskiej agencji informacyjnej Interfax powiedziała, że nie chodzi o raketę Cruise R-500-K Iskander, którą analitycy bardzo często wymieniali jako broń uważaną przez USA jako „zakazaną”. Dodała przy tym, że rząd USA „jest przekonany, iż rosyjski rząd wie”, o jaki rodzaj „zakazanej” broni chodzi. Zob. K. Reif, *Russia Still Violating INF Treaty, U.S. Says*, Arms Control Association, lipiec/sierpień 2015 r., [https://www.armscontrol.org/ACT/2015\\_0708/News/Russia-Still-Violating-INF-Treaty-US-Says](https://www.armscontrol.org/ACT/2015_0708/News/Russia-Still-Violating-INF-Treaty-US-Says).

<sup>24</sup> Комментарий Департамента информации и печати МИД России по докладу Госдепартамента США о соблюдении соглашений и обязательств в области контроля над вооружениями, нераспространения и разоружения, 11 czerwca 2015 r., [http://archive.mid.ru/brp\\_4.nsf/newsline/397C0AE1E8B017AB43257E6100314258](http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/397C0AE1E8B017AB43257E6100314258).

<sup>25</sup> Rosjanie wymieniali zazwyczaj jako niezgodne z INF między innymi: używanie rakiet pośredniego zasięgu jako celów w testach z raketami systemów defensywnych, niektóre systemy uzbrojonych dronów oraz planowane rozmieszczenie balistycznych rakiet przechwytyjących na terytorium Rumunii i Polski.

<sup>26</sup> K. Reif, „U.S. broadens response on INF Treaty”, *Arms Control Today*, styczeń–luty 2016, [https://www.armscontrol.org/ACT/2016\\_0102/News/US-Broadens-Response-on-INF-Treaty](https://www.armscontrol.org/ACT/2016_0102/News/US-Broadens-Response-on-INF-Treaty)[https://www.armscontrol.org/ACT/2016\\_0102/News/US-Broadens-Response-on-INF-Treaty](https://www.armscontrol.org/ACT/2016_0102/News/US-Broadens-Response-on-INF-Treaty).

<sup>27</sup> R.W. Fieldhouse, „INF Treaty impasse: Time for Russian action”, *Arms Control Today*, styczeń–luty 2016, [https://www.armscontrol.org/ACT/2016\\_0102/Features/INF-Treaty-Impasse-Time-for-Russian-Action](https://www.armscontrol.org/ACT/2016_0102/Features/INF-Treaty-Impasse-Time-for-Russian-Action).

<sup>28</sup> Szerzej: K. Reif, „Hill urges military response on INF Pact”, *Arms Control Today*, listopad 2015, [http://www.armscontrol.org/ACT/2015\\_11/News/Hill-Urges-Military-Response-on-INF-Pact](http://www.armscontrol.org/ACT/2015_11/News/Hill-Urges-Military-Response-on-INF-Pact).

<sup>29</sup> R.W. Fieldhouse, op. cit.

<sup>30</sup> J. Miles, A. Pomper, E. Murauskaite, N.N. Sokov, J.C. Varnum, *Ensuring Deterrence against Russia: The View from NATO's Front-Line States*, James Martin Center for Nonproliferation Studies, grudzień 2015 r., <http://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/2015/12/Ensuring-Deterrence-against-Russia.pdf>.

zagranicznych Philip Hammond dał do zrozumienia, że w razie potrzeby jego kraj jest skłonny zgodzić się na rozmieszczenie amerykańskiej broni, w sytuacji gdyby Rosja nie zrezygnowała z dalszego naruszania INF<sup>31</sup>, a na to się chyba nie zanosi. 2 września 2015 r. Rosja dokonała kolejnej próby z niedozwoloną przez INF bronią, o czym doniosły amerykańskie źródła wywiadowcze<sup>32</sup>, a co spotkało się z negatywną reakcją, także wysokich rangą wojskowych NATO<sup>33</sup>.

O ile w 2014 r. zastanawiano się, czy Rosja wystąpi z INF, o tyle rok później coraz częściej padało pytanie, kiedy i w jakich okolicznościach może to nastąpić<sup>34</sup>. Nie wykluczano również, że działania w tym kierunku jako pierwsze podejmą Stany Zjednoczone, ale ten scenariusz traktowano jako ostateczny<sup>35</sup>, chociaż najbardziej korzystny (także pod względem psychologicznym) z punktu widzenia interesów Rosji<sup>36</sup>. USA liczyły, że powrót Rosji do przestrzegania INF jest możliwy i pożądana<sup>37</sup>, co nie oznaczało, że nieuchronny.

Tak więc dalsza trwałość obowiązującego formalnie od ponad ćwierćwiecza układu, wywodzącego się jeszcze z czasów istnienia ZSRR, z perspektywy końca 2015 r. była mocno zagrożona.

## REŻIM NPT – DZIEWIĄTA KONFERENCJA PRZEGLĄDOWA – NAJPIERW NADZIEJA, POTEM ROZCZAROWANIE

Na funkcjonowanie reżimu NPT (*Non-proliferation Treaty*) w 2015 r. największy wpływ wywarły dwa wydarzenia: Konferencja Przeglądowa oraz negocjacje P5+1 (USA, Rosja, Wielka Brytania, Francja, ChRL, Niemcy) z Iranem zakończono podpisaniem i wdrożeniem w życie porozumienia w sprawie irańskiego programu atomowego.

Dziewiąta z kolei w ciągu czterdziestu pięciu lat funkcjonowania reżimu NPT Konferencja Przeglądowa<sup>38</sup> odbyła się w dniach 27 kwietnia – 22 maja 2015 r. w sie-

<sup>31</sup> J. Doyle, „US nuclear missiles may return to Britain over Russian threat: Foreign Secretary says Government will consider hosting weapons for first time since Cold War”, *Daily Mail* z 8 czerwca 2015 r., <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3114774/US-nuclear-missiles-return-Britain-Russian-threat-Foreign-Secretary-says-Government-consider-hosting-weapons-time-Cold-War.html>; R. Burns, „U.S. might deploy missiles in Europe to counter Russia”, *Military Times* z 4 czerwca 2015 r., <http://www.militarytimes.com/story/military/2015/06/04/us-might-deploy-missiles-in-europe-to-counter-russia/28490169/>. Jednak nawet w obecnych warunkach wspólna zgoda państw NATO na ponowne przyjęcie amerykańskiego uzbrojenia (jak to było w latach zimnej wojny) jest chyba wątpliwa.

<sup>32</sup> B. Gertz, „Russia again flight tests illegal INF Cruise missile”, *The Washington Free Beacon*, 28 września 2015 r., <http://freebeacon.com/national-security/russia-again-flight-tests-illegal-inf-cruise-missile/>.

<sup>33</sup> Idem, „NATO Chief: Russia conducted several tests of illegal Cruise missile”, *The Washington Free Beacon*, 30 października 2015 r., <http://freebeacon.com/national-security/nato-chief-russia-conducted-several-tests-of-illegal-cruise-missile/>.

<sup>34</sup> Zob. np. J. Durkalec, „Kiedy Rosja wystąpi z Traktatu INF? Możliwe scenariusze”, *Biuletyn PISM*, nr 93, 30 października 2015 r., [https://www.pism.pl/files/?id\\_plik=20802](https://www.pism.pl/files/?id_plik=20802).

<sup>35</sup> Zob. np. M. Dodge, op. cit.

<sup>36</sup> J. Durkalec, op. cit.

<sup>37</sup> H. Williams, „Russia still needs arms control”, *Arms Control Today*, styczeń–luty 2016, [https://www.armscontrol.org/ACT/2016\\_0102/Features/Russia-Still-Needs-Arms-Control](https://www.armscontrol.org/ACT/2016_0102/Features/Russia-Still-Needs-Arms-Control).

<sup>38</sup> Art. VIII pkt 3 NPT przewiduje możliwość zwoływania konferencji przeglądowej co pięć lat.

dzibie ONZ w Nowym Jorku. Uczestniczyło w niej 161 państw, w tym Palestyna, która przystąpiła do układu w lutym 2015 r.<sup>39</sup>; Izrael był obserwatorem<sup>40</sup>. Poprzedziły ją (zgodnie z przyjętym w 1995 r. mechanizmem) trzy spotkania Komitetu Przygotowawczego (*NPT Preparatory Committee*): w Wiedniu (30 kwietnia – 11 maja 2012 r.), w Genewie (22 kwietnia – 3 maja 2013 r.) i w Nowym Jorku (28 kwietnia – 9 maja 2014 r.), na których oceniano realizację planu działań przyjętego na poprzedniej Konferencji Przeglądowej w 2010 r. oraz przygotowano roboczą agendę na konferencję w 2015 r. Przebieg dyskusji na tym forum w latach 2012–2014, różnorodność zgłaszanych propozycji co do zakresu i ważności oraz brak konsensusu w odniesieniu do raportu końcowego trzeciego spotkania Komitetu Przygotowawczego wskazywały, że osiągnięcie sukcesu w postaci przyjęcia w drodze konsensusu dokumentu końcowego nie będzie łatwe, a być może niemożliwe<sup>41</sup>.

Jeszcze przed rozpoczęciem obrad kilka zagadnień uchodziło za tak istotne, że ich rozstrzygnięcie na samej konferencji mogłoby zdecydować o jej sukcesie lub niepowodzeniu. Zaliczano do nich: realizację idei utworzenia na Bliskim Wschodzie strefy wolnej od broni jądrowej i innych rodzajów broni masowego rażenia, kwestie rozbrojenia i ich związek z tzw. inicjatywą humanitarną, przestrzeganie przez USA i Rosję ustanowionych przez nie reżimów („nowy” START, INF) oraz podjęcie kolejnych zobowiązań dotyczących zmniejszania ich arsenałów jądrowych i włączenia w ten proces wszystkich państw posiadających takie arsenały.

Utrzymujące się napięcia w stosunkach międzynarodowych, w tym między USA i NATO z Rosją, będące konsekwencją aneksji Krymu i zaangażowania Rosji po stronie separatystów na wschodzie Ukrainy, nie miały bezpośredniego wpływu na przebieg i rezultaty konferencji. Nie był to wprawdzie czynnik pozytywny – wykorzystywały go niektóre państwa w polemikach (np. wzajemne oskarżanie się USA i Rosji o nieprzestrzeganie reżimu INF, obwinianie Rosji, między innymi przez USA, Kanadę i Polskę, o złamanie memorandum budapeszteńskiego z 1994 r. w wyniku aneksji Krymu), inne zaś (np. niezaangażowane) traktowały jako mobilizujący do wypracowania jak najlepszych decyzji w trakcie konferencji. Panowało jednak ogólne przekonanie, że w trudnych czasach dla bezpieczeństwa międzynarodowego konstruktywne podejście do problemów będących przedmiotem zainteresowania reżimu NPT jest najbardziej racjonalną opcją.

Problem utworzenia bliskowschodniej strefy wolnej od broni masowego rażenia (*Middle-East Weapons of Mass Destruction Free-Zone* – MEWMDFZ)<sup>42</sup>, po raz pierwszy podjęty oficjalnie przez Egipt i Iran w 1974 r. i poparty przez Zgromadzenie

<sup>39</sup> Palestyna stała się 191. sygnatariuszem NPT. Jej przyjęcie do reżimu popierane było przez państwa arabskie i państwa niezaangażowane.

<sup>40</sup> Izrael (państwo posiadające broń jądrową) będący poza reżimem NPT uczestniczył w Konferencji Przeglądowej po raz pierwszy od 1995 r.

<sup>41</sup> Polscy analitycy z PISM wskazali na cztery możliwe scenariusze przebiegu konferencji: sukces (przyjęcie jednomyślnie dokumentu końcowego), brak konsensusu (brak dokumentu końcowego), rozłam, bojkot. Szerzej: J. Durkalec, A. Kacprzyk, M.A. Piotrowski, *Konferencja Przeglądowa Traktatu o Nierozprzestrzaniu Broni Jądrowej (NPT) w 2015 roku. Nowy kompromis lub ryzyko erozji*, PISM, Warszawa 2015, s. 31–32, [http://www.pism.pl/files/?id\\_plik=19621](http://www.pism.pl/files/?id_plik=19621).

<sup>42</sup> Strefa ma objąć państwa należące do Ligi Państw Arabskich, Izrael i Iran.

Ogólne ONZ, rozpatrywany był przez kolejne Konferencje Przeglądowe NPT, poczynając od 1995 r.<sup>43</sup>

Jego podjęcie na tym forum (przyjęto w tej sprawie specjalną rezolucję) dwadzieścia lat temu było jednym z elementów pakietu decyzji, które doprowadziły do bezterminowego przedłużenia układu NPT. Od tamtej pory realizacja tej idei dla wielu państw regionu, przede wszystkim Egiptu, stała się podstawowym kryterium oceny wiarygodności reżimu NPT. Brak postępu w jej urzeczywistnieniu był jednym z głównych powodów fiaska Konferencji Przeglądowej w 2005 r. Pewien przełom nastąpił w 2010 r. podczas ósmej Konferencji Przeglądowej. W jej postanowieniach zawarto pięć praktycznych przedsięwzięć, nawiązujących do ustaleń z 1995 r., których realizacja miała przybliżyć urzeczywistnienie idei. Jednym z nich miało być zwołanie w 2012 r. pod auspicjami sekretarza generalnego ONZ i trzech depozytariuszy NPT – USA, Rosji i Wielkiej Brytanii – konferencji regionalnej mającej przygotować grunt pod przyszłe negocjacje. Jednak konferencja ta, której termin przesuwano, nie doszła ostatecznie do skutku, gdyż nie wszystkie państwa regionu chciały w niej uczestniczyć (np. Izrael). W proteście przeciwko odwlekaniu konferencji Egipt opuścił obrady Komitetu Przygotowawczego NPT w kwietniu 2013 r. Kolejne próby zwołania konferencji (od października 2013 r. do czerwca 2014 r. odbyło się pięć rund konsultacji z państwami regionu; w każdej z nich uczestniczył Izrael) zakończyły się fiaskiem, przede wszystkim z powodu niemożności ustalenia agendy przyszłej konferencji regionalnej. W gruncie rzeczy niepowodzenie było wynikiem sporów odnoszących się do związków między bezpieczeństwem a rozbrojeniem jądrowym w regionie. O ile Izrael stał na stanowisku, że wszelkie kroki w dziedzinie kontroli zbrojeń jądrowych mogą być podjęte dopiero wtedy, kiedy zostaną stworzone mechanizmy poprawy bezpieczeństwa w regionie, o tyle inne państwa traktowały tę postawę jako „zasłonę dymną” mającą chronić monopol nuklearny tego państwa na Bliskim Wschodzie. Nie stworzono zatem dobrego klimatu dla podjęcia tego tematu w 2015 r.

Na dziewiątej Konferencji Przeglądowej podstawą dyskusji w sprawie utworzenia MEWDFZ były propozycje grupy państw arabskich, którym przewodził Egipt<sup>44</sup>, poparte przez ruch państw niezaangażowanych. W ich opinii konferencję w tej sprawie powinien zwołać sekretarz generalny ONZ, najpóźniej w terminie 180 dni od przyjęcia dokumentu końcowego Konferencji Przeglądowej, i zaprosić do uczestnictwa wszystkie państwa regionu. Taka konferencja powinna powołać dwie grupy robocze: pierwszą zajmującą się zasięgiem i demarkacją strefy oraz zakazami i środkami tymczasowymi, drugą – ds. opracowania środków weryfikacji i mechanizmu implementacyjnego. Decyzje miały być podejmowane bez uwzględniania zasady konsensusu.

<sup>43</sup> Szerzej: K. Davenport, *WMD-Free Middle East Proposal at a Glance*, Arms Control Association, czerwiec 2015, <https://www.armscontrol.org/factsheets/mewmdfz>.

<sup>44</sup> *Statement of The Arab Republic of Egypt Delivered by H.E. Ambassador Hisham Badr Assistant Minister of Foreign Affairs Main Committee II of the 2015 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*, [http://www.reachingwwwcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2015/statements/4May\\_Egypt\\_MCH.pdf](http://www.reachingwwwcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2015/statements/4May_Egypt_MCH.pdf). Zob. też: K. Davenport, *Egypt's Abrupt About Face Hurts Zone Prospects*, Arms Control Association, 8 maja 2015 r., <http://www.armscontrol.org/blog/ArmsControlNow/2015-05-08/Egypt-Abrupt-About-Face-Hurts-Zone-Prospects>.

Konferencja, pod auspicjami sekretarza generalnego ONZ, zbierałaby się corocznie i prowadziła obrady plenarne oraz w grupach roboczych, współpracując z państwami jądrowymi – sygnatariuszami NPT. Jej rezultatem końcowym powinno być uzgodnienie układu w sprawie MEWMDFZ. USA dawały do zrozumienia, że nie poprą tak restrykcyjnej koncepcji. Ze swej strony depozytariusze NPT opowiadali się za kontynuacją procesu rozpoczętego po poprzedniej Konferencji Przeglądowej. Nie godzili się na wyznaczenie konkretnego terminu rozpoczęcia konferencji, przeciwni byli negowaniu zasady konsensusu, a ją samą postrzegali jako pierwszy krok na drodze do utworzenia strefy. W trakcie konferencji Rosja wystąpiła z własną propozycją, która miała być kompromisem między państwami arabskimi a sygnatariuszami NPT. Sugerowała zwołanie konferencji przez specjalnego reprezentanta sekretarza generalnego ONZ w ciągu 45 dni od ustalenia jej porządku i nie później niż 1 marca 2016 r. Konsensus miał mieć zastosowanie do podejmowania najważniejszych decyzji, ale nie do przyjmowania porządku konferencji. Jej zadaniem miało być określenie kolejnych kroków prowadzących do utworzenia strefy. Zapisy projektu dokumentu końcowego<sup>45</sup> stały się w dużej mierze wypadkową tych trzech stanowisk<sup>46</sup>. Jego fragment poświęcony strefie bliskowschodniej znalazł się w części zawierającej postanowienia odnoszące się do art. VIII NPT<sup>47</sup> i bezpieczeństwa państw nieatomowych i należy do najbardziej obszernych i szczegółowych (6 punktów – od 164 do 172). Uznaje się w nim, że rezolucja z 1995 r. w sprawie MEWMDFZ „pozostaje ważna aż do osiągnięcia wyznaczonych w niej zadań i celów”. Dokument w punkcie 169 wymieniał w 11 ustępach zasady i działania, które mają być zrealizowane w celu zwołania bliskowschodniej konferencji. Do najważniejszych należały: 1) odniesienie do rezolucji Konferencji Przeglądowej z 1995 r., 2) zwołanie przez sekretarza generalnego ONZ konferencji (w celu zawarcia układu MEWMDFZ) nie później niż 1 marca 2016 r. i zaproszenie do uczestnictwa w niej wszystkich państw regionu; 3) podjęcie przez państwa regionu niezwłocznie wzajemnych konsultacji, zmierzających do osiągnięcia konsensusu w sprawie porządku konferencji; gdy tylko porządek zostanie ustalony, sekretarz generalny ONZ zwoła konferencję w terminie do 45 dni; 4) podejmowanie przez konsensus wszystkich najważniejszych decyzji, od procesu konsultacji, po te zapadające na konferencji; 5) w celu przyspieszenia przygotowań do konferencji sekretarz generalny ONZ do 1 czerwca 2015 r. wyzna-

<sup>45</sup> Tekst projektu: Draft Final Document, Vol. I, NPT/CONF. 2015/ R.3, 21 maja 2015 r., <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2015/documents/DraftFinalDocument.pdf>.

<sup>46</sup> Szerzej O. Meier, *The 2015 NPT Review Conference Failure. Implications for the Nuclear Order*, Research Division International Security Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin, październik 2015, [https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/mro\\_wp\\_NVV\\_October2015.pdf](https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/mro_wp_NVV_October2015.pdf), s. 7–9; A. Baklitskiy, „Outcome of the 2015 NPT Review Conference: What awaits the nonproliferation regime”, *Security Index* 2015, nr 1, t. 21, <http://www.pircenter.org/media/content/files/13/14417232480.pdf>, s. 18.

<sup>47</sup> Artykuł ten stwierdza: „żadne z postanowień (układu NPT) nie narusza prawa jakiegokolwiek grupy państw do zawierania regionalnych układów mających na celu zapewnienie całkowitej nieobecności broni jądrowej na ich terytoriach”.



czy specjalnego przedstawiciela; 6) konferencja określi kolejne kroki prowadzące do ustanowienia MEWMDFZ.

Ten tak szczegółowo określony program z niezwykle krótkimi terminami realizacji, abstrahujący bardzo mocno od bliskowschodnich realiów w zakresie bezpieczeństwa, pomniejszający w istocie w tym procesie rolę państw jądrowych – sygnatariuszy NPT (USA, Rosji i Wielkiej Brytanii), był nierealistyczny i skazany na niepowodzenie. USA sprzeciwiły się tak kategorycznym sformułowaniom, wiążącym ręce zainteresowanym stronom i niestwarzającym jakiegokolwiek pola manewru. Dawały do zrozumienia, że koncepcja realizacji idei musi być wypracowana wspólnie przez wszystkie państwa regionu (także z udziałem Izraela) na podstawie wzajemnego zaufania i zasady równości, a nie narzucana. Zawetowały ten fragment projektu i w konsekwencji cały dokument, ale oświadczyły, że nadal będą wspierać wysiłki zmierzające do urzeczywistnienia idei<sup>48</sup>. Do amerykańskiego weta przyłączyły się oficjalnie Wielka Brytania i Kanada. Decyzje tych państw spotkały się z krytyką wielu państw, a w szczególności Egiptu<sup>49</sup>. Zaisztiała sytuacja oznacza, że wygasł mandat dla prowadzenia konsultacji przyjęty przez poprzednią Konferencję Przeglądową i sygnatariusze NPT wrócić muszą do „punktu startu”, czyli do ustaleń z 1995 r.

Problematyka bliskowschodniej strefy wolnej od broni masowego rażenia należała do najbardziej kontrowersyjnych i wrażliwych, ale nie była najważniejszym z punktu widzenia ciężaru gatunkowego przedmiotem dyskusji w trakcie konferencji. Pierwszeństwo w tych dyskusjach, podobnie jak podczas poprzednich konferencji, zajęły kwestie szeroko pojętego rozbrojenia<sup>50</sup>, traktowanego jako pierwszy z trzech filarów NPT, poza nieproliferacją i pokojowym wykorzystywaniem energii jądrowej. Zderzyły się ze sobą przede wszystkim poglądy i postulaty wyrażane przez państwa atomowe, indywidualnie bądź wspólnie<sup>51</sup> znajdujące poparcie (czasami tylko zrozumienie) ze strony sojuszników, oraz państwa nieatomowe skupione głównie w ruchu państw niezaangażowanych (*Non-Aligned Movement* – NAM), któremu na konferencji przewodniczył Iran. Ważną rolę w poszukiwaniu kompromisu odgrywały podczas obrad niekiedy nieformalne grupy państw, np. Inicjatywa na rzecz Nieproliferaacji i Rozbrojenia (*Non-Proliferation and Disarmament Initiative*

<sup>48</sup> Conference, Rose Gottemoeller, Under Secretary for Arms Control and International Security, 22 maja 2015 r., <http://Remarks at the Conclusion of the 2015 Nuclear Nonproliferation Treaty Review> [www.state.gov/t/us/2015/242778](http://www.state.gov/t/us/2015/242778).

<sup>49</sup> *Consensus Eludes Nuclear Non-Proliferation Treaty Review Conference as Positions Harden on Ways to Free Middle East of Mass Destruction Weapons*, NPT Review Conference, 17th Meeting (PM), United Nations, 22 maja 2015 r., <http://www.un.org/press/en/2015/dc3561.doc.htm>.

<sup>50</sup> Problem ten jest rozpatrywany przede wszystkim w kontekście art. VI NPT: „Każda ze Stron (NPT) zobowiązuje się do prowadzenia w dobrej wierze rokowań w sprawie skutecznych kroków mających na celu zaprzestanie w najbliższym czasie wyścigu zbrojeń jądrowych, w sprawie rozbrojenia jądrowego oraz w sprawie układu o powszechnym i całkowitym rozbrojeniu pod ścisłą i skuteczną kontrolą międzynarodową”.

<sup>51</sup> W postaci nieformalnych grup: depozytariusze NPT (USA, Rosja Wielka Brytania) bądź P5 (trzej depozytariusze, Francja, ChRL).

– NPDI)<sup>52</sup>, Wiedeńska Grupa Dziesięciu (*Vienna Group of Ten*)<sup>53</sup> i Koalicja na rzecz Nowej Agendy (*New Agenda Coalition – NAC*)<sup>54</sup>.

Główne elementy stanowiska w sprawie rozbrojenia jądrowego państwa P5 przedstawiły w komunikacie po szóstej konferencji grupy, która odbyła się w dniach 4–5 lutego 2015 r. w Londynie<sup>55</sup>, oraz we wspólnym oświadczeniu skierowanym do Konferencji Przeglądowej<sup>56</sup>. Akcentowały w nim raczej „filozofię” rozbrojenia, unikając deklaracji w sprawie konkretnych i daleko idących przedsięwzięć, które byłyby skłonne wziąć na siebie jako państwa atomowe. Rozbrojenie i pozostałe dwa filary NPT odzwierciedlają „komplementarne cele”, które powinny być realizowane w sposób systematyczny i z równą determinacją przez wszystkie państwa zgodnie z Planem działania przyjętym na poprzedniej konferencji w 2010 r.<sup>57</sup> Podejście „krok po kroku”, uwzględniające wszystkie czynniki kształtujące bezpieczeństwo i stabilność w świecie (oraz jego poszczególnych regionach), uznawały one za najbardziej realistyczne i racjonalne. Były zatem przeciwne podejmowaniu szybkich działań oderwanych od tych uwarunkowań i wyznaczaniu konkretnych ram czasowych przebiegu procesu. Realizację „nowego” START uznano za bardzo istotny wkład w wypełnianie postanowień art. VI NPT, ale nowych propozycji w dziedzinie ograniczania zbrojeń jądrowych nie zgłoszono.

Ruch państw niezaangażowanych, w którego skład wchodziło 120 państw, opowiadając się za zrównoważonym traktowaniem trzech filarów NPT, uwypuklał niedostateczną, jego zdaniem, realizację celów objętych tym pierwszym. W opinii ruchu państwa nuklearne nie uczyniły postępu w eliminowaniu arsenałów jądrowych, a rola broni jądrowej w kształtowaniu ich polityki bezpieczeństwa nie zmniejszyła się, o czym świadczy ciągła modernizacja tych potencjałów. Państwa nieatomowe nie otrzymały również dotąd prawnie obowiązujących gwarancji bezpieczeństwa. Konkretnie przedsięwzięcia w tym zakresie uznano za priorytetowe. Zniecierpliwienie ruchu wyraziło się również w tym, że za nadal aktualną uznał swoją propozycję z 2010 r. przyjęcia planu działania na rzecz likwidacji wszystkich

<sup>52</sup> Grupa ta liczy 12 państw z różnych regionów świata. Należą do niej: Australia, Chile, Filipiny, Holandia, Japonia, Meksyk, Niemcy, Nigeria, Polska, Turcja, Zjednoczone Emiraty Arabskie. Poszczególne państwa tej grupy należą do wielu innych ugrupowań formalnych (np. NATO, UE) i nieformalnych (np. ruch państw niezaangażowanych). Zajmuje się ona problemami rozbrojenia, w tym transparentnością tego procesu.

<sup>53</sup> Grupa, wbrew nazwie, liczy 11 państw: Australia, Austria, Dania, Finlandia, Holandia, Irlandia, Kanada, Norwegia, Nowa Zelandia, Szwecja, Węgry; jej głównym przedmiotem zainteresowania jest pokojowe wykorzystywanie energii jądrowej.

<sup>54</sup> Grupa liczy 6 państw: Brazylia, Egipt, Irlandia, Meksyk, Nowa Zelandia, Republika Południowej Afryki. Zajmuje się szeroko pojętą problematyką rozbrojenia.

<sup>55</sup> *Joint Statement from the Nuclear-Weapon States at the London P5 Conference*, Media Note, Office of the Spokesperson, Washington, DC, 6 lutego 2015 r., <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/02/237273.htm>.

<sup>56</sup> *Statement by the People's Republic of China, France, the Russian Federation, the United Kingdom of Great Britain, and the United States of America to the 2015 Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons Review Conference*, [http://www.un.org/en/conf/npt/2015/statements/pdf/P5\\_en.pdf](http://www.un.org/en/conf/npt/2015/statements/pdf/P5_en.pdf).

<sup>57</sup> *2010 NPT Review Conference Action Plan from the Final Document adopted by 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/revcon2010/2010NPTActionPlan.pdf>. W dziedzinie rozbrojenia wytyczono 22 działania.

rodzajów broni jądrowej, w nieodwracalny i możliwy do zweryfikowania sposób w ciągu piętnastu lat w trzech pięcioletnich etapach.

Postanowienia zawarte w projekcie Dokumentu końcowego w sprawie realizacji art. VI nie odbiegają w istocie od tych przyjętych w Planie działania pięć lat wcześniej. Odnotowano w nim znaczenie najważniejszych spotkań dyplomatycznych odbytych w latach 2010–2015 (w tym trzech sesji Komitetu Przygotowawczego – punkt 127 dokumentu), konferencji P5 – punkt 128 i jednostronnych przedsięwzięć w zakresie ograniczania potencjałów jądrowych Wielkiej Brytanii, Chin i Francji (punkt 130). Uznano zarazem, że dwustronne i jednostronne redukcje są niedostateczne, a państwa P5 powinny wziąć pod uwagę zgłaszane przez państwa nieatomowe propozycje rezygnacji z programów modernizacyjnych (punkt 132). Do najważniejszych sformułowań obszernego fragmentu dokumentu poświęconego realizacji art. VI NPT (punkty 123–154) należy wezwanie wszystkich państw nuklearnych do dalszych redukcji i likwidacji w transparentny, nieodwracalny i podlegający weryfikacji sposób wszystkich typów broni jądrowej, strategicznej i niestrategicznej, rozmieszczonej i nierozmieszczonej, niezależnie od jej lokalizacji, przez działania jednostronne, dwustronne, regionalne i globalne (punkt 154.4) oraz „zachęcenie” Rosji i USA do podjęcia „jak najszybciej” negocjacji w sprawie większych redukcji ich potencjałów jądrowych<sup>58</sup> z uwzględnieniem zgłaszanych przez te państwa koniecznych warunków dotyczących umacniania strategicznej stabilności w procesie rozbrojenia jądrowego (punkt 154.5). Za ważny czynnik umacniania tej stabilności uznano konieczność wejścia w życie „w możliwie najszybszym czasie” układu o całkowitym zakazie prób jądrowych (*Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty* – CTBT) i nadanie mu charakteru uniwersalnego<sup>59</sup> (punkty 147–149 dokumentu), umacnianie i tworzenie nowych reżimów stref wolnych od broni jądrowej, w tym na Bliskim Wschodzie (punkty 155–172).

Konferencja rekomendowała Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ utworzenie grupy roboczej (*open-ended working group*), podejmującej decyzje na zasadzie konsensusu, w celu określenia i przyjęcia efektywnych środków zapewniających pełne wykonanie art. VI NPT, w tym zobowiązania prawne i inne, które byłyby wkładem do osiągnięcia celu – świata wolnego od broni jądrowej (punkt 154.19 dokumentu). Grupa ta została powołana przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 7 grudnia 2015 r.<sup>60</sup> jako jego organ pomocniczy; w jej pracach mogą brać udział wszystkie państwa ONZ. Spotkanie organizacyjne odbyło się 28 stycznia 2016 r. w Genewie.

W dyskusjach na temat rozbrojenia jądrowego prowadzonych w ostatnich latach coraz większą popularność i znaczenie zaczęła uzyskiwać tzw. Inicjatywa w sprawie humanitarnych konsekwencji użycia broni jądrowej (w skrócie – inicjatywa

<sup>58</sup> W trakcie konferencji USA podtrzymały aktualność propozycji zgłoszonych w tym zakresie przez prezydenta Obamę w 2013 r. w Berlinie. Rosja nie podjęła tej oferty.

<sup>59</sup> CTBT podpisały 183 państwa, w tym 11 w latach 2010–2015, a ratyfikowały 164, w tym 36 z grupy 44, których ratyfikacje są niezbędne do wejścia układu w życie. Z grupy 44 nie dokonały tego: USA, ChRL, Izrael, Egipt i Iran (które układ podpisały) oraz Indie, Pakistan i Korea Północna (które go nie podpisały).

<sup>60</sup> Rezolucja A/RES/70/33 z 7 grudnia 2015 r., <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/409/95/PDF/N1540995.pdf?OpenElement>.

humanitarna)<sup>61</sup>. Jest ona postrzegana jako reakcja na brak postępów w dziedzinie rozbrojenia jądrowego czy szerzej – na niezadowalające wykonywanie przez państwa atomowe zobowiązań wynikających z art. VI NPT. W sensie koncepcyjnym jej głównym założeniem jest postawienie czynnika ludzkiego w centrum rozważań nad bronią jądrową i zanegowanie polityki odstraszania. Rozważania na temat ewentualnych globalnych konsekwencji (humanitarnych, zdrowotnych, społeczno-ekonomicznych, środowiskowych, klimatycznych) użycia broni jądrowej (zarówno przez państwa ją posiadające, jak i – hipotetycznie – przez terrorystów) czy nawet jej wybuchu w wyniku błędu lub awarii technicznej mają dowodzić nie tylko przydatności, ale wręcz konieczności realizacji koncepcji w postaci „wymuszenia” na państwach jądrowych rezygnacji z tej broni.

Dyskusje na temat „inicjatywy humanitarnej” prowadzono już na poprzedniej Konferencji Przeglądowej, ale nie znalazły one odzwierciedlenia w postaci uzgodnionego działania, co oznacza, że nie uzyskano w tej sprawie konsensusu. Wzmianki na ten temat pojawiły się jedynie w dokumencie końcowym przewodniczącego konferencji, odzwierciedlającym różne stanowiska prezentowane przez państwa w trakcie tego spotkania. Było to dla wielu państw bodźcem do podejmowania dalszych wysiłków w celu promowania i urzeczywistniania tej inicjatywy. O uzyskiwaniu przez nią coraz większego poparcia świadczy rosnąca liczba państw postulujących intensyfikację starań, których finalnym efektem miałyby być eliminacja, a nawet zakaz broni jądrowej. Wielką rolę promocyjną i edukacyjną odegrały trzy konferencje międzynarodowe, które odbyły się w marcu 2013 r. w Oslo (z udziałem 127 państw), w lutym 2014 r. w Nayarit w Meksyku (146 państw) i w grudniu 2014 r. w Wiedniu (158 państw, w tym dwa z grupy P5 – USA i Wielka Brytania) i które ukazały katastrofalne ryzyko i skutki ewentualnego użycia broni jądrowej. Problem ten podejmowano również w trakcie obrad Komitetu Przygotowawczego NPT w latach 2012–2014.

Obrady dziewiątej Konferencji Przeglądowej odbywały się przed siedemdziesiątą rocznicą zrzucenia bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki, co w tych okolicznościach czyniło „inicjatywę humanitarną” szczególnie aktualną<sup>62</sup>. Podczas konferencji dużą aktywność w promowaniu inicjatywy wykazała Austria, której wnioski w tym zakresie poparło 159 państw. Tak dużego poparcia nie miała w historii Konferencji Przeglądowych żadna propozycja dotycząca konkretnego problemu. Wiele państw niezaangażowanych postrzegało „inicjatywę humanitarną” przede wszystkim jako instrument prowadzący do prawnego zakazu posiadania broni jądrowej, i to w jak najszybszym czasie, niezależnie od tego, jaką formę, konkretną treść i zakres miałby ów dokument bądź dokumenty. Stanowiło to swoistą drogę na skróty. Dla Austrii był to cel konieczny, ale jednak wyraźnie dalekosiężny. Wykazując oczywiste zrozumienie dla motywów, którymi kierowały się państwa promujące „inicjatywę humanitarną”, grupa P5 (mająca poparcie wielu państw, w tym członków NATO) nie

<sup>61</sup> Szerzej: J. Borrie, T. Caughley (red.), *Viewing Nuclear Weapons through a Humanitarian Lens*, United Nations Institute for Disarmament Research, New York–Geneva 2013; A. Biegalski, *Humanitarne podejście do rozbrojenia jądrowego*, Warszawa 2015 (praca magisterska – biblioteka WDiNP UW).

<sup>62</sup> Szerzej A. Baklitskiy, op. cit., s. 20.

zgadzała się z radykalnymi postulatami delegalizacji broni jądrowej, uznając je za nierealistyczne i nieracjonalne. Państwa atomowe zapewniały, że ich priorytetem jest zagwarantowanie bezpieczeństwa i zachowanie efektywnej kontroli nad arsenałami jądrowymi oraz zmniejszanie roli broni jądrowej w ich narodowych strategiach bezpieczeństwa.

Projekt Dokumentu końcowego zawiera dość obszerny fragment poświęcony „inicjatywie humanitarnej” (punkty 135–141), co dowodzi wzrostu jej rangi w dyskusjach na temat rozbrojenia jądrowego. Sformułowania w nim zawarte odnoszą się jednak tylko do koncepcji, pomijają zaś praktyczne działania proponowane przez liczne państwa. W dokumencie podkreślono rosnącą ważność problemu oraz jego znaczenie dla ludzkości i w tym kontekście doceniono znaczenie konferencji w Oslo, Nayarit i Wiedniu, ale tylko w wymiarze poznawczym i edukacyjnym. Odnotowane zostały najważniejsze wspólne inicjatywy z tego zakresu (punkt 138), w tym zgłoszone przez Austrię (humanitarne konsekwencje broni jądrowej), oraz propozycje P5 i Japonii w sprawie edukacyjnego wymiaru rozbrojenia i nieprolifracji. Przypomniano inicjatywy zgłoszone przez ruch państw niezaangażowanych na konferencji wiedeńskiej w grudniu 2014 r. oraz przedstawioną na tej samej konferencji przez Austrię deklarację (*Pledge*) popartą przez 93 państwa, w tym latynoamerykańskie i karaibskie. Zapis ostatniego punktu tego fragmentu Dokumentu końcowego (punkt 140) dowodzi, że z dyskusji w sprawie „inicjatywy humanitarnej” zdołano jedynie wyeksponować jej edukacyjny charakter: konferencja stwierdza, że użycie broni jądrowej będzie miało bezpośrednie i długoterminowe konsekwencje, które są znacząco poważniejsze, niż sądzono do tej pory w wielu państwach. Można jednak prognozować, że „inicjatywa humanitarna” na dobre „zadomowi się” w debatach na temat rozbrojenia jądrowego, nie tylko w ramach reżimu NPT, lecz także poza nim. Nie będą od niej mogły uciekać ani jej ignorować również państwa dysponujące bronią jądrową.

Problemy nieprolifracji i pokojowego wykorzystywania energii jądrowej nie budziły w trakcie obrad Konferencji Przeglądowej tak dużych emocji jak rozbrojenie. Podejmowano w zdecydowanej większości kwestie, które były już przedmiotem zainteresowania pięć lat wcześniej. Nieco większe zainteresowanie niż poprzednio wzbudzał problem irańskiego programu atomowego, ale ze względu na jego delikatny charakter (w tym czasie toczyły się rokowania P5+1 z Iranem) szerzej go nie rozwijano. Doceniono bardzo ważną i aktywną rolę Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (MAEA) w tych dziedzinach. Dążąc do wzmocnienia jej skuteczności, szczególnie w dziedzinie weryfikacji, Konferencja zaapelowała o uniwersalizację, „tak szybko, jak to jest możliwe”, Protokołu dodatkowego do całościowego systemu zabezpieczeń MAEA (*Additional Protocol to the IAEA Safeguards Agreement*) rozszerzającego „standardowe” uprawnienia tej organizacji w dziedzinie weryfikacji (w tym inspekcje) wszystkich ośrodków (w tym niezadeklarowanych) znajdujących się w państwach członkowskich, w których wykorzystywane są materiały rozszczepialne w celach cywilnych (pokojowych). W połowie 2015 r. związały się nim 124 państwa, w tym 23 uczyniły to w latach 2010–2015. Protokół ma charakter dobrowolny i jego postanowienia nie wynikają bezpośrednio ze zobowiązań



państw w ramach reżimu NPT. Za zachowaniem statusu dobrowolności opowiadała się większość państw nieatomowych, w przeciwieństwie do atomowych, które, wprawdzie z niejednakową determinacją, chciały w nim widzieć obowiązkowy instrument całego procesu weryfikacji MAEA, a przystąpienie do niego uczynić warunkiem rozwijania współpracy w dziedzinie pokojowego wykorzystywania energii jądrowej (np. dostarczanie materiałów rozszczepialnych i technologii).

Zagadnieniami, które po raz pierwszy zostały umieszczone w dokumentach Konferencji Przeglądowych, były<sup>63</sup>: amerykańska inicjatywa Międzynarodowego Partnerstwa na rzecz Weryfikacji Rozbrojenia (*International Partnership for Disarmament Verification*), której celem jest wzmacnianie współpracy między sygnatariuszami NPT w dziedzinie badań dotyczących monitorowania procesu redukcji broni jądrowej, utworzenie banku paliwa jądrowego jako instrumentu ułatwiającego do niego bezpieczny dostęp; odnotowanie związku między zagrożeniami cybernetycznymi i bezpieczeństwem jądrowym.

Zgłoszone przez USA, Wielką Brytanię i Kanadę 22 maja 2015 r. w ostatnim dniu trwającej prawie miesiąc konferencji weto w sprawie przyjęcia jej Dokumentu końcowego oznaczało w sensie formalnym, że zakończyła się ona fiaskiem. Jednak w sensie merytorycznym nie można tak twierdzić. Dyskusje prowadzone podczas debaty ogólnej i w ramach trzech komitetów głównych przyczyniły się do wzajemnego poznania motywów i stanowisk w wielu kwestiach sprzecznych i kontrowersyjnych, ale służących wspólnemu celowi – dalszemu umacnianiu reżimu NPT<sup>64</sup>. Brak konsensusu jako jeden ze scenariuszy przebiegu konferencji był brany pod uwagę jeszcze przed jej rozpoczęciem, dlatego z tego punktu widzenia nie można mówić o pełnym zaskoczeniu. Z wizerunkowego i psychologicznego punktu widzenia źle się stało, że weto zastosowały państwa należące do najważniejszych w reżimie NPT, dwa z nich będące państwami atomowymi, członkami P5 i depozytariuszami układu, oraz wszystkie należące do NATO<sup>65</sup>. Nie oznacza to jednak, że nad ten reżim, będący, jak się powszechnie uważa, kamieniem węgielnym światowego procesu nierozprzestrzeniania broni jądrowej i rozbrojenia jądrowego, nadciągnęły czarne chmury, ale z pewnością nie poprawiło to jego kondycji. Zabrakło drogowskazu, którym miałyby się kierować państwa sygnatariusze przez kolejne pięć lat do następnej konferencji, która odbędzie się w 2020 r. Tego drogowskazu nie było zresztą po raz pierwszy w czterdziestopięcioletnim okresie funkcjonowania NPT<sup>66</sup>,

<sup>63</sup> Zob. O. Meier, op. cit., s. 10.

<sup>64</sup> Dokumentacja konferencji jest bardzo obszerna, obejmuje między innymi 57 formalnie zgłoszonych przez grupy państw i indywidualnie przez wiele państw dokumentów roboczych (*working papers*); dokument końcowy zawiera 184 punkty.

<sup>65</sup> Bardzo wnikliwy obserwator przebiegu konferencji Tarik Rauf uważał, że odrzucenie przez te państwa dokumentu zostało przyjęte z ulgą przez wiele państw nieatomowych, dla których jego projekt wydawał się „za słaby” z punktu widzenia postanowień dotyczących rozbrojenia jądrowego. Wskazywał również, że ostatnie konsultacje nad projektem prowadzone były w sposób niedemokratyczny, za zamkniętymi drzwiami, z udziałem zaledwie około dwudziestu państw. Zob. *June 15: The 2015 NPT Review Conference: Setting the Record Straight*, [www.wspri.org/media/newsletter/essay/june-15-NPT](http://www.wspri.org/media/newsletter/essay/june-15-NPT).

<sup>66</sup> Bez przyjęcia dokumentu końcowego zakończyły się w poprzednich latach trzy konferencje: w 1980, 1990 i 2005 r., natomiast przyjmowano go na czterech: w 1975, 1985, 2000 i 2010 r. Konferencja w 1995 r. nie przyjęła dokumentu końcowego, tylko trzy rezolucje.

jednak obecny jego brak może być mocno odczuwany, zważywszy na występowanie w świecie wielu konfliktogennych problemów, w tym dotyczących nierozprzeżnienia broni jądrowej.

Świat przekonał się o tym dobitnie na początku 2016 r., gdy 6 stycznia Korea Północna dokonała czwartego z kolei wybuchu ładunku jądrowego (poprzednio w latach 2006, 2009 i 2013), ignorując ponownie wezwania o zaprzestanie takich działań<sup>67</sup>.

## REŻIM NPT – PROGRAM NUKLEARNY IRANU WRESZCIE POD DŁUGOLETNIĄ KONTROLĄ

Irański program nuklearny przykuwał uwagę przez cały 2015 rok. Jego pierwsza połowa upłynęła pod znakiem kontynuacji intensywnych i trudnych negocjacji Iranu z państwami P5+1 i uzgodnienia dwóch porozumień: najpierw porozumienia ramowego, a następnie Wspólnego wszechstronnego planu działania (*Joint Comprehensive Plan of Action* – JCPOA, wraz z pięcioma załącznikami). Drugie półrocze charakteryzowało się przedsięwzięciami na rzecz wprowadzenia JCPOA w życie oraz procesem realizacji podjętych zobowiązań, które w przypadku Iranu monitorowane były przez MAEA.

Zawarcie JCPOA przewidziane było przez negocjujące strony we Wspólnym planie działania (*Joint Plan of Action* – JPA), dokumencie o charakterze politycznym podpisanym 24 listopada 2013 r. w Genewie. Jego realizacja doprowadziła do zamrożenia większości przedsięwzięć Iranu w ramach programu nuklearnego, które mogłyby służyć celom wojskowym<sup>68</sup>. Ostateczne porozumienie – JCPOA – miało być podpisane nie później niż rok od przyjęcia JPA. Porozumienia tego nie udało się wynegocjować w ustalonym terminie. W dniu jego upłynięcia (24 listopada 2014 r.) uzgodniono nowy – ostateczne porozumienie planowano zawrzeć do 1 lipca 2015 r. Miało być ono poprzedzone porozumieniem politycznym, zawartym w ciągu czterech miesięcy (do 24 marca 2015 r.), ustalającym dla niego ramy i swoistą „mapę drogową”. Każdy z tych terminów nieco przekroczono – ramowe porozumienie zostało podpisane 2 kwietnia w Lozannie<sup>69</sup>, a JCPOA 14 lipca w Wiedniu<sup>70</sup>.

Porozumienie z Wiednia<sup>71</sup>, będące umową międzyrządową, zgodnie z zawartymi w nim postanowieniami zostało zatwierdzone przez Radę Bezpieczeństwa ONZ (na-

<sup>67</sup> Punkty 160–163 projektu Dokumentu końcowego. T. Rauf, 11 Jan. 2016: *Another Nuclear Test Announced by North Korea: Searching for a Plan of Action?*, SIPRI, 11 stycznia 2016 r., <http://www.sipri.org/media/expert-comments/rauf-january-2016>.

<sup>68</sup> Szerzej: M. Tabor, „Reżimy...”, op. cit., s. 107–108.

<sup>69</sup> *Full U.S. text on preliminary nuclear accord with Iran*, 2 kwietnia 2015 r., <http://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-text-idUSKBN0MT2CY20150402>.

<sup>70</sup> Pełny tekst porozumienia wraz z załącznikami zob. strona internetowa Departamentu Stanu USA, <http://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/>.

<sup>71</sup> K. Katzman, P.K. Kerr, *Iran Nuclear Agreement*, Congressional Research Service R43333, 15 grudnia 2015 r., <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43333.pdf>; K. Davenport, D.G. Kimball, *An Effective, Verifiable Nuclear Deal With Iran*, Arms Control Association, 23 lipca 2015 r., [www.armscontrol.org/files/ACA\\_Iran%20Brief\\_July28\\_D.pdf](http://www.armscontrol.org/files/ACA_Iran%20Brief_July28_D.pdf); M.A. Piotrowski, „Treść i skutki ostatecznego porozumienia nuklearnego P5+1 z Iranem”, *Biuletyn PISM*, nr 71, 23 lipca 2015 r., [https://www.pism.pl/files/?id\\_plik=20148](https://www.pism.pl/files/?id_plik=20148).

stąpiło to jednogłośnie w postaci rezolucji 2231 przyjętej 20 lipca 2015 r.<sup>72</sup>) i weszło w życie 90 dni później – 18 października 2015 r. (*adoption day*). W jego wykonanie zaangażowane są przede wszystkim państwa sygnatariusze, a pomagać ma im w tym wspólna komisja (*Joint Commission*) składająca się z ich przedstawicieli, MAEA (jako główna instytucja monitoringu i weryfikacji) oraz Rada Bezpieczeństwa ONZ i Unia Europejska.

Pełne wykonanie JCPOA gwarantuje wyłącznie pokojowy rozwój irańskiego programu nuklearnego i opiera się na zobowiązaniu tego państwa, że w żadnych okolicznościach nie będzie dążyć do uzyskania broni jądrowej.

Podstawowym osiągnięciem JCPOA jest to, że zamyka ono Iranowi drogę do budowy ładunku nuklearnego przy wykorzystaniu wysoko wzbogaconego uranu (HEU) przez najbliższe 15 lat. Restrykcje nałożone na segment programu nuklearnego odpowiedzialny za wzbogacanie uranu spowodują, że wydłużony zostaje czas (z dwóch–trzech miesięcy do jednego roku), w jakim Iran mógłby zbudować ładunek nuklearny. Jest to okres uznany przez P5+1 za „bezpieczny”, pozwala bowiem na ewentualną skuteczną reakcję.

W połowie 2015 r. Iran, posiadający około 19 tys. wirówek – urządzeń do wzbogacania uranu (z czego 10 tys. było w użyciu) w dwóch ośrodkach – Natanz i Fordow, na mocy porozumienia został zobowiązany do ich redukcji do poziomu 6104 sztuk – wszystkie typu IR-1, nowocześniejsze i bardziej wydajne, miały zostać zdemontowane; przez 10 lat obowiązywać będzie ograniczenie badań i rozwoju zaawansowanej technologii tych urządzeń. Zdecydowana większość wirówek – 5060 sztuk – może pracować tylko w Natanz przez 10 lat. Z kolei ośrodek w Fordow miał być przekształcony w centrum badań jądrowych, fizycznych i technologicznych, przez 15 lat może w nim działać do 1044 wirówek, ale nie będzie można w tym miejscu wzbogacać uranu ani prowadzić służących temu celowi badań. Zakład będzie mógł produkować jedynie stabilne izotopy wykorzystywane w celach medycznych i przemysłowych przy użyciu 348 urządzeń; pozostała część będzie zdemontowana i przechowywana w Natanz. W ciągu 10 lat Iran nie będzie mógł produkować dodatkowych wirówek IR-1, chyba że liczba przechowywanych urządzeń spadnie poniżej 500 sztuk. Przez 15 lat nie może też wytwarzać izotopu zawierającego więcej niż 3,6% uranu-235, a więc materiału, który nie nadaje się do wykorzystania w celach wojskowych; jego zapasy (przed podpisaniem porozumienia wynoszące około 10 ton) nie mogą być w tym okresie większe niż 300 kilogramów. Dozwolony materiał może być produkowany jedynie w dotychczasowym ośrodku w Natanz, zakazano budowy nowych ośrodków temu służących. Posiadane przez Iran nadwyżki tego surowca, w tym jego część przekraczająca dozwolony poziom uranu-235, mają być wywiezione z kraju, np. na przechowanie, bądź sprzedane zgodnie z zasadami prawnomiędzynarodowymi regulującymi tego typu transakcje.

Porozumienie wiedeńskie obliguje Iran do dokonania przekształceń w reaktorze na ciężką wodę w Araku, w którym w opinii P5+1 mogły być prowadzone prace słu-

<sup>72</sup> Resolution 2231 (2015) Adopted by the Security Council at its 7488th meeting, 20 lipca 2015 r., [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=S/RES/2231\(2015\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2231(2015)).

żące wyprodukowaniu bomby wykorzystującej pluton. W tym celu rdzeń reaktora ma być usunięty, a kanały paliwowe – zalane cementem. Przy współpracy z naukowcami z państw grupy P5+1 ma on zostać zmodyfikowany, tak aby służył wyłącznie w celach cywilnych. JCPOA pozwala Iranowi na wykorzystywanie przez 15 lat paliwa uzyskanego z reaktora wyłącznie do wytwarzania izotopów radioaktywnych dla celów medycznych i przemysłowych. Iran zobowiązał się, że w tym samym okresie nie będzie gromadził zapasów ciężkiej wody poza niezbędne potrzeby, a jej nadwyżki przeznaczy na sprzedaż, oraz powstrzyma się z budową reaktorów wykorzystujących to paliwo.

MAEA stała się główną instytucją międzynarodową zobligowaną do nadzoru realizacji porozumienia przez Iran. Ma pod swoim nadzorem 18 ośrodków nuklearnych i 9 z nimi związanych. Iran zgodził się na jej długoletnią (25 lat) obecność na swoim terytorium oraz zobowiązał się do wykonywania postanowień Protokołu dodatkowego MAEA (jego ratyfikacja ma nastąpić przed upływem ośmiu lat od wejścia porozumienia w życie) i stosowania dodatkowych procedur weryfikacyjnych (tzw. zmodyfikowanego kodu 3.1<sup>73</sup>), przy czym irańska zgoda na stosowanie wszystkich procedur weryfikacyjnych organizacji wyrażona została bezterminowo. Ewentualne dostarczanie temu państwu materiałów nuklearnych musi odpowiadać specjalnym procedurom uzgodnionym w ramach JCPOA realizowanym we współpracy między innymi z Grupą Dostawców Jądrowych (*Nuclear Supplies Group* – liczy ona 48 uczestników).

Przez 15 lat MAEA będzie monitorować miejsca przechowywania wyłączonych z produkcji wirówek. W tym też czasie Iran będzie udostępniał odpowiednie urządzenia w Natanz. Przez 20 lat Teheran umożliwi Agencji dokonywanie weryfikacji i nadzoru niektórych komponentów służących do budowy wirówek i miejsc ich produkcji. Dodatkowo przez 25 lat będzie prowadzony monitoring irańskich ośrodków wydobywania (dwie kopalnie) i przemiału rudy uranowej oraz zakładów produkcji ciężkiej wody.

Porozumienie wiedeńskie określa procedury, jakie może uruchomić Agencja celem uzyskania dostępu do tych miejsc, które nie zostały zadeklarowane przez Iran, jeśli będzie ona podejrzewać, że mogą się tam znajdować niezgłoszone materiały jądrowe lub prowadzona jest niedozwolona porozumieniem działalność. Umowa precyzuje też mechanizm rozwiązywania przez wspólną komisję ewentualnych sporów, które mogą się pojawić w związku z jej realizacją. Są to dodatkowe środki zapewniające prawidłowe wykonywanie JCPOA.

Z powyższych charakterystyk wynika, że porozumienie jest wieloaspektowym, wieloetapowym i rozłożonym na różne etapy podejściem do monitorowania każdego elementu irańskiego programu nuklearnego, w tym importu materiałów i technologii na potrzeby tego programu.

---

<sup>73</sup> Do stosowania tych procedur Iran zobowiązał się w 2003 r., jednak w 2007 r. z zobowiązania tego się wycofał. Szerzej: K. Davenport, D.G. Kimball, G. Thielmann, *Solving the Iranian Nuclear Puzzle. The Joint Comprehensive Plan of Action*, Arms Control Association. Briefing Book, wrzesień 2015, s. 21, 30, [http://www.armscontrol.org/files/ACA\\_Iran-BB\\_2015%20Aug6\\_FINAL.pdf](http://www.armscontrol.org/files/ACA_Iran-BB_2015%20Aug6_FINAL.pdf).

W załączniku piątym do JCPOA ustalony został szczegółowy harmonogram realizacji przez Iran zobowiązań w sprawie przekształceń jego infrastruktury nuklearnej zgodnie z parametrami ustalonymi w porozumieniu. Jego wykonanie (w tym redukcja liczby wirówek, pozbycie się nadwyżek niedozwolonego uranu, przekształcenia ośrodka w Araku), o czym poinformowała MAEA w specjalnym raporcie, nastąpiło 16 stycznia 2016 r. (*implementation day*)<sup>74</sup>. Tego dnia zostały zniesione te sankcje nałożone na Iran, które były reakcją na rozwijanie jego potencjału jądrowego w dziedzinach objętych porozumieniem: przez Radę Bezpieczeństwa ONZ (w latach 2006–2015 uchwaliła siedem rezolucji w tej sprawie)<sup>75</sup> i Unię Europejską (niektóre z nałożonych przez nią sankcji zostały zawieszony); USA wstrzymały stosowanie takich sankcji<sup>76</sup>. Mogą one jednak zostać przywrócone w razie naruszenia przez Iran porozumienia. Dziesięć lat po wejściu JCPOA w życie (18 października 2025 r.), jeśli Iran będzie wykonywać swoje zobowiązania, Rada Bezpieczeństwa ONZ przestanie monitorować program nuklearny tego państwa.

Jeszcze przed nadejściem *implementation day*, 2 grudnia 2015 r., MAEA opublikowała raport<sup>77</sup> dotyczący „przypuszczalnego wymiaru wojskowego” programu nuklearnego Iranu, do którego przygotowania zobowiązała się po podpisaniu JCPOA. W raporcie tym stwierdzono, że przed końcem 2003 r. w Iranie istniała infrastruktura organizacyjna umożliwiająca koordynację działań związanych z budową nuklearnego urządzenia wybuchowego. Raport dodaje, że „pewną działalność” podejmowano po 2003 r., ale nie była już efektem skoordynowanego wysiłku, oraz konkluduje, że nie wychodziła ona poza badania naukowe i uzyskanie pewnych umiejętności i zdolności technicznych, stąd też „nie ma wiarygodnych przesłanek” aktywności nakierowanej na konstrukcję takiego urządzenia jądrowego po 2009 r. Pozytywne w sumie dla Iranu konkluzje tego raportu były warunkiem koniecznym przejścia od *adoption day* do *implementation day*.

JCPOA jest odzwierciedleniem współzależności między rezygnacją z wojskowego aspektu programu nuklearnego, do którego istnienia Iran nigdy się nie przyznał, i znoszenia dotkliwych ekonomicznie dla tego kraju sankcji. Umowa nie pozbawiła oczywiście Iranu możliwości pokojowego wykorzystywania energii jądrowej, co jest zgodne z postanowieniami NPT, którego sygnatariuszem państwo jest od 1970 r., ale też nie zamknęła mu ona definitywnie drogi do realizacji programu wojskowego. Przesunęła tę możliwość jedynie w czasie (na co najmniej 15 lat), co

<sup>74</sup> Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015), GOV/INF/2016/1, 16 stycznia 2016 r., <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov-inf-2016-1.pdf>.

<sup>75</sup> *Addressing Iran's Ballistic Missiles in the JCPOA and UNSC Resolution*, Arms Control Association, Issue Brief, 27 lipca 2015 r., <https://www.armscontrol.org/Issue-Briefs/2015-07-27/Addressing-Irans-Ballistic-Missiles-in-the-JCPOA-and-UNSC-Resolution>.

<sup>76</sup> Szerzej na ten temat: K. Katzman, P.K. Kerr, op. cit., s. 17–21.

<sup>77</sup> Final Assessment on Past and Present Outstanding Issues regarding Iran's Nuclear Programme, GOV/2015/68, 2 grudnia 2015 r., <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov-2015-68.pdf>; K. Davenport, *The IAEA PMD Report Is Out*, Arms Control Association, 4 grudnia 2015 r., [www.armscontrol.org/blog/ArmsControlNow/2015-12-04/The-P5-1-and-Iran-Nuclear-Deal-Alert-December-4](http://www.armscontrol.org/blog/ArmsControlNow/2015-12-04/The-P5-1-and-Iran-Nuclear-Deal-Alert-December-4).



uznane zostało przez niektóre państwa, w szczególności Izrael, za jej podstawową słabość. Umowa nie objęła irańskiego programu raketowego, który jest nadal rozwijany; jedynie wydłuża obowiązywanie embarga na dostawy nowoczesnych systemów uzbrojenia o 5 lat, a na transfery technologii raketowych o 8 lat.

Biorąc pod uwagę skomplikowany (merytorycznie i technicznie) charakter porozumienia oraz uwarunkowania regionalne i globalne, w jakich jest ono i będzie przez długie lata realizowane, można powiedzieć, że mamy do czynienia z wyzwaniem, które będzie oddziaływało nie tylko na kondycję reżimu NPT, ale także innych umów w dziedzinie zbrojeń jądrowych.



W 2015 r. problematyka funkcjonowania reżimów prezentowanych wyżej, z wyjątkiem irańskiego programu nuklearnego, nie przyciągała szczególnego zainteresowania światowej opinii publicznej. Sprawy terroryzmu, w tym działalność tzw. Państwa Islamskiego i walka z nim, migracji, ochrony klimatu czy nadal konflikto-wa sytuacja we wschodniej Ukrainie wypierały problematykę kontroli zbrojeń i rozbrojenia. „Nowy” START realizowany był prawidłowo, ale w stosunkach amerykańsko-rosyjskich nadal problemem pozostawało zachowanie reżimu INF, którego podstawy stały się bardziej kruche niż rok wcześniej. Reżim NPT pozostawał stabilny, jednak formalne niepowodzenie dziewiątej Konferencji Przeglądowej w postaci nieprzyjęcia jej dokumentu końcowego go nie wzmocniły. Z pewnością najbardziej znaczącym wydarzeniem było podpisanie porozumienia w sprawie irańskiego programu nuklearnego. Jego realizacja dopiero się rozpoczęła i jest przewidziana nawet na ćwierć wieku. Jeśli będzie przebiegać zgodnie z przyjętymi ustaleniami, to oznaczać to będzie powrót Iranu do pełnego respektowania NPT. Z tej perspektywy zatem wzmocnienie reżimu nieprolifracji broni jądrowej będzie długotrwałym procesem.

Bezpieczeństwo świata w 2015 r. nie było w dobrej kondycji. Oceniając jego stan przez pryzmat najważniejszych procesów, które w nim zachodziły, w tym także z dziedziny kontroli zbrojeń, uczeni skupieni wokół prestiżowego i opiniotwórczego amerykańskiego periodyku *Bulletin of the Atomic Scientists* (w tym 16 laureatów Nagrody Nobla) podjęli w styczniu 2016 r. decyzję o pozostawieniu w tym samym miejscu co rok wcześniej wskazówek słynnego, ale zarazem symbolicznego „zegara Sądu Ostatecznego” (*Doomsday Clock*) – na godzinie 23.57<sup>78</sup>.

#### ARMS CONTROL AND DISARMAMENT IN 2015 – REGIME NPT IN THE CENTRE

The paper presents the 2015 evolution two US-Russia regimes: the New START (correctly implemented) and INF (still problematic) and regime NPT – 2015 Review

<sup>78</sup> Porozumienie nuklearne z Iranem wraz z paryskim porozumieniem klimatycznym zostało uznane za największe osiągnięcia 2015 r. Szerzej: „It is still 3 minutes to midnight. 2016 Doomsday Clock Statement”, *Bulletin of the Atomic Scientists* z 22 stycznia 2016 r., <http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final.pdf>.

Conference (without Final Document) and P5+1 talks with Iran on nuclear program with this country (sign and realization Joint Comprehensive Plan of Action).

**Słowa kluczowe:** „nowy” START, układ INF, traktat NPT, Konferencja Przeglądowa NPT 2015, bliskowschodnia strefa wolna od broni masowego rażenia, „inicjatywa humanitarna”, dokument końcowy Konferencji Przeglądowej NPT, P5+1 – Iran, program nuklearny Iranu, MAEA